

שיעור א: האגדות הפותחות את מסכת עבודה זרה

Session #1: The Opening Homilies to Masekhet Avodah Zarah

משנה כתב יד קאופמן עבודה זרה א'א:
לפני אידיהן שלגוים שלשה ימים ...

(א) לשון המשנה

רב ושמואל חד תני אידיהן וחד תני עידיהן מאן דתני אידיהן לא משתבש ומאן דתני עידיהן לא משתבש.
מאן דתני אידיהן לא משתבש דכתיב כי קרוב יום אידם ומאן דתני עידיהן לא משתבש דכתיב יתנו עידיהם ויצדקו.
ומאן דתני אידיהן מאי טעמא לא תני עידיהן מאי טעמא לא תני אידיהן אמר לך מאן קא גרים להו
תברא עדות שהעידו בעצמן הלכך עדות עדיפא.
והאי יתנו עידיהם ויצדקו באומות העולם כתיב הא בישראל כתיב דאמר רבי יהושע בן לוי כל מצות שישראל עושין בעולם הזה באות
ומעידות להם לעולם הבא שנאמר יתנו עידיהם ויצדקו אלו ישראל ישמעו ויאמרו אמת אלו אומות העולם.
אלא אמר רב הונא בריה דרב יהושע מאן דאמר עידיהן מהכא יצרי פסל כולם תודה וחמודיהם בל יעילו ועידיהם המה.

(ב) משפט העמים לעתיד לבא - בין ישראל לעמים

ישעיהו מג, ט

כל־הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשונות ישמעונו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת:

דרש רבי חנינא בר פפא ואיתימא רבי שמלאי לעתיד לבא מביא הקדוש ברוך הוא ספר תורה [ומניחו] בחיקו ואומר
למי שעסק בה יבא ויטול שכרו.
מיד מתקבצין ובאין אומות העולם בערבוביא שנאמר כל הגוים נקבצו יחדו [וגו'] אמר להם הקדוש ברוך הוא אל תכנסו לפני בערבוביא אלא
תכנס כל אומה ואומה וסופריה שנאמר ויאספו לאומים ואין לאום אלא מלכות שנאמר ולאום מלאום יאמץ ומי איכא ערבוביא קמי הקדוש
ברוך הוא אלא כי היכי דלא לערבבו אינהו [בהדי הדדי] דלישמעו מאי דאמר להו.
[מיד] נכנסה לפניו מלכות רומי תחלה מאי טעמא משום דחשיבא ומנלן דחשיבא דכתיב ותאכל כל ארצה ותדושינה ותדוקינה אמר רבי יוחנן
זו רומי חייבת שטבעה יצא בכל העולם.
ומנא לן דמאן דחשיב עיל ברישא כדרב חסדא דאמר רב חסדא מלך וצבור מלך נכנס תחלה לדין שנאמר לעשות משפט עבדו ומשפט עמו
ישראל [וגו'] וטעמא מאי איבעית אימא לאו אורח ארעא למיתב מלכא מאבראי ואיבעית אימא מקמי דליפוש חרון אף.
אמר להם הקדוש ברוך הוא במאי עסקתם אומרים לפניו רבונו של עולם הרבה שווקים תקנינו הרבה מרחצאות עשינו הרבה כסף וזהב
הרבינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה.
אמר להם הקדוש ברוך הוא שוטים שבעולם כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם תקנתם שווקים להושיב בהן זונות מרחצאות לעדן
בהן עצמכם כסף וזהב שלי הוא שנאמר לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות.
כלום יש בכנס מגיד זאת [שנאמר מי בכנס יגיד זאת] ואין זאת אלא תורה שנאמר וזאת התורה אשר שם משה מיד יצאו בפחי נפש.
יצאת מלכות רומי ונכנסה מלכות פרס אחריה מאי טעמא דהא חשיבא בתרה ומנלן דכתיב וארו חיוא אחרי תנינא דמיא לדוב ותני רב יוסף
אלו פרסיים שאוכלין ושותין כדוב ומסורבלין [בשר] כדוב ומגדלין שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב.
אמר להם הקדוש ברוך הוא במאי עסקתם אומרים לפניו רבונו של עולם הרבה גשרים גשרנו הרבה כרכים כבשנו הרבה מלחמות עשינו
וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה.

אמר להם הקדוש ברוך הוא כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם תקנתם גשרים ליטול מהם מכס כרכים לעשות בהם אנגריא מלחמות אני עשיתי שנאמר ה' איש מלחמה כלום יש בכם מגיד זאת שנאמר מי בכם יגיד זאת ואין זאת אלא תורה שנאמר וזאת התורה אשר שם משה מיד יצאו מלפניו בפחי נפש.

וכי מאחר דחזית מלכות פרס למלכות רומי דלא מהניא ולא מידי מאי טעמא עיילא אמרי אינהו סתרי בית המקדש ואנו בנינו וכן לכל אומה ואומה.

וכי מאחר דחזו לקמאי דלא מהני ולא מידי מאי טעמא עיילי סברי הנה אישתעבדו בהו בישראל ואנו לא שעבדנו בישראל מאי שנא הני דחשיבי ומאי שנא הני דלא חשיבי להו משום דהנה משכי במלכותיהו עד דאתי משיחא.

אומרים לפניו רבוננו של עולם כלום נתת לנו ולא קיבלנוה ומי מצי למימר הכי והכתיב ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וכתוב אלוה מתימן יבוא וגו' מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן.

אמר רבי יוחנן מלמד שהחזירה הקדוש ברוך הוא על כל אומה ולשון ולא קבלוה עד שבא אצל ישראל וקבלוה. אלא הכי אמרי כלום קיבלנוה ולא קיימנוה ועל דא תברתהון אמאי לא קבלתוה אלא כן אומרים לפניו רבוננו של עולם כלום כפית עלינו הר כגיגית ולא קבלנוה כמו שעשית לישראל.

דכתיב ויתניצבו בתחתית ההר ואמר רב דימי בר חמא מלמד שקפה הקדוש ברוך הוא הר כגיגית על ישראל ואמר להם אם אתם מקבלין את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם.

מיד אומר להם הקדוש ברוך הוא הראשונות ישמיעונו שנאמר וראשונות ישמיענו שבע מצות שקיבלתם היכן קיימתם.

ומנלן דלא קיימם דתני רב יוסף עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים מאי ראה ראה שבע מצות שקבלו עליהן בני נח ולא קיימם כיון שלא קיימם עמד והתירן להן איתגורי איתגור אם כן מצינו חוטא נשכר.

אמר מר בריה דרבנא לומר שאף על פי שמקיימין אותן אין מקבלין עליהם שכר.

ולא והתניא היה רבי מאיר אומר מנן שאפילו גוי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול תלמוד לומר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים לויים וישראלים לא נאמר אלא האדם הא למדת שאפילו גוי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול.

אלא לומר לך שאין מקבלין עליהם שכר כמצווה ועושה אלא כמי שאינו מצווה ועושה דאמר רבי חנינא גדול המצווה ועושה יותר משאינו מצווה ועושה.

[אלא כן] אומרים הגוים לפני [הקדוש ברוך הוא] רבוננו של עולם ישראל שקיבלוה היכן קיימיה.

אמר להם הקדוש ברוך הוא אני מעיד בהם שקיימו את התורה [כולה] אומרים לפניו רבוננו של עולם כלום יש אב שמעיד על בנו דכתיב בני בכורי ישראל אמר להם הקדוש ברוך הוא שמים וארץ יעידו בהם שקיימו את התורה כולה.

אומרים לפניו רבוננו של עולם שמים וארץ נוגעין בעדותן שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי (ד[ו]א[ר]ש בן לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלין את תורתי מוטב ואם לאו אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו.

[והיינו דאמר חזקיה] מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה.

אמר להם הקדוש ברוך הוא מכס יבאו ויעידו בהן בישראל שקיימו את התורה כולה יבא נמרוד ויעיד באברהם שלא עבד עבודה זרה יבא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל תבא אשת פוטיפרע ותעיד ביוסף שלא נחשד על העבירה.

יבא נבוכד נצר ויעיד בחנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לאלים יבא דניאל שלא ביטל את התפלה יבא בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליפז התימני [ואליהו בן ברכאל הבוזי] ויעידו בהם בישראל שקיימו את כל התורה כולה שנאמר יתנו עיניהם ויצדקו.

אמרו לפניו רבוננו של עולם תנה לנו מראש ונעשה אמר להן הקדוש ברוך הוא שוטים שבעולם מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת אלא אף על פי כן מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה.

ומי מצית אמרת הכי והא אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב אשר אנכי מצוה היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולא היום ליטול שכר.

אלא שאין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו ואמאי קרי ליה מצוה קלה משום דלית ביה חסרון פיס.
מִדְּכָל אֶחָד [ואחד] נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו והקדוש ברוך הוא מקדיר עליהם חמה בתקיפת תמוז וכל אחד ואחד מבטט בסוכתו
ויוצא שְׁנָאֵמֶר נִתְקַה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנִשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבוֹתֵימוֹ מִקְדִּיר וְהָא אִמְרַת אֵין הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בִּא טְרוּנִיָּא עִם בְּרִיתוֹ מִשּׁוּם דִּישְׁרָאֵל
נְמִי זִמְנִי דְמִשְׁכָּא לְהוּ תְּקוּפַת תַּמּוּז עַד חֲגָא וְהָיִי לְהוּ צַעֲרָא וְהָאֵמֶר רַבָּא מְצַטְעֵר פְּטוּר מִן הַסּוּכָה נְהִי דְפְטוּר בְּעוּטִי מִי מִבְּעָטִי.
מִדְּכָל אֶחָד בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב וּמִשְׁחָק עֲלֵיהֶן שְׁנָאֵמֶר יוֹשֵׁב בְּשָׂמַיִם יִשְׁחָק וְגו' אֵמֶר רַבִּי יִצְחָק אֵין שְׁחוּק לִפְנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֲלֵא אוֹתוֹ הַיּוֹם בְּלָבָד.

ג) הגיור של אומות העולם לעתיד לבא

איכא דְמַתְנִי לְהָא דְרַבִּי יִצְחָק אֵהָא דְתַנָּא רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר לְעֵתִיד לְבָא בְּאֵין אוֹמוֹת הָעוֹלָם וּמִתְגַּיְרִין וּמִי מְקַבְּלִין מִיְנֵיהֶן וְהַתְנָא אֵין מְקַבְּלִין
גְּרִים לִיְמֹת הַמָּשִׁיחַ כְּיוֹצֵא בּוֹ לֹא קִבְּלוּ גְרִים לֹא בִימֵי דוֹד וְלֹא בִימֵי שְׁלָמָה.
אֲלֵא שְׁנַעֲשׂוּ גְרִים גְּרוּרִים וּמִנִּיחִין תְּפִילִין בְּרִאשֵׁיהֶן תְּפִילִין בְּזִרְעוֹתֵיהֶם צִיצִית בְּבִגְדֵיהֶם מְזוּזָה בְּפִתְחֵיהֶם.
כִּינּוּ שְׂרֹאֵין מִלְחָמַת גּוֹ וּמְגוּג אוֹמֵר לְהֵן עַל מָה בְּאַתֶּם אוֹמְרִים לוֹ עַל ה' וְעַל מְשִׁיחוֹ שְׁנָאֵמֶר לְמָה דְּגָשׁוּ גוֹיִם וְלֹאֻמִּים יְהִיגוּ רִיק [וגו'].
וְכָל אֶחָד מִנְתֵּק מִצּוּתוֹ וְהוֹלֵךְ שְׁנָאֵמֶר נִתְקַה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ [וגו'] וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב וּמִשְׁחָק שְׁנָאֵמֶר יוֹשֵׁב בְּשָׂמַיִם יִשְׁחָק [וגו'] אֵמֶר רַבִּי
יִצְחָק אֵין לוֹ לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁחוּק אֲלֵא אוֹתוֹ הַיּוֹם בְּלָבָד.

ד) ה"יום" של הקבי"ה

אֵינִי וְהָא אֵמֶר רַב יְהוּדָה אֵמֶר רַב שְׁתִּים עָשָׂרָה שְׁעוֹת הֵי הַיּוֹם שְׁלֹשׁ הִרְאשׁוֹנוֹת הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה
שְׁנִיּוֹת יוֹשֵׁב וְדָן אֶת כָּל הָעוֹלָם כּוֹלּוֹ כִּינּוּ שְׂרֹאָה שְׁנִתְחַיֵּב עוֹלָם כְּלָיָה עוֹמֵד מִכֶּסֶּא הַדִּין וְיוֹשֵׁב עַל כֶּסֶּא רַחֲמִים.
שְׁלִישִׁיּוֹת יוֹשֵׁב וְזֶן אֶת כָּל הָעוֹלָם כּוֹלּוֹ מִקְרָנֵי רִאמִּים עַד בִּיצֵי כְנִים
רְבִיעִיּוֹת יוֹשֵׁב וּמִשְׁחָק עִם לִוְיָתָן שְׁנָאֵמֶר לִוְיָתָן זֶה יִצְרָתָ לְשָׁחֵק בּוֹ
אֵמֶר רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק עִם בְּרִיתוֹ מִשְׁחָק וְעַל בְּרִיתוֹ אֵינוֹ מִשְׁחָק אֲלֵא אוֹתוֹ הַיּוֹם בְּלָבָד.
אֵמֶר לִיה רַב אַחָא לְרַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק מִיּוֹם שְׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֵין שְׁחוּק לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
וּמְנַלן דְּלִיכָא שְׁחוּק אֵילִימָא מִדְּכָתִיב וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּיּוֹם הַהוּא לִבְכִּי וּלְמִסְפָּד וּלְקִרְחָה וְגו' דְלָמָּא הָהוּא יוֹמָא וְתוֹ לֹא.
אֲלֵא דְכָתִיב אִם אֲשַׁכַּחךָ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי תִדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחֻכִּי אִם לֹא אֲזַכְּרֶכִּי דְלָמָּא שְׁכַחָה הוּא דְלִיכָא אֲבָל שְׁחוּק מִיָּהָא אֵיכָא
אֲלֵא מִהָא הַחֲשִׁיתִי מַעֲזֵלִם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפֵּק וְגו'.

בְּרִבְעִיּוֹת מֵאֵי עֲבִיד יוֹשֵׁב וּמִלְמַד תִּינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבִּן תּוֹרָה שְׁנָאֵמֶר אֶת מִי יוֹדֵה דְעָה וְאֶת מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלִי מִחֻלָּב עֲתִיקִי מִשְׁדִּים לְמִי יוֹרָה
דְעָה וְלְמִי יָבִין שְׁמוּעָה לְגְמוּלִי מִחֻלָּב וְלַעֲתִיקִי מִשְׁדִּים.
וּמַעֲיָקְרָא מֵאֵן הָוֵה מִיגְמֵר לְהוּ אִיבְעִית אִימָא מִיטְטְרוֹן וְאִיבְעִית אִימָא הָא וְהָא עֲבִיד.
וּבְלִילִיָא מֵאֵי עֲבִיד אִיבְעִית אִימָא מַעֲיָן וְמָמָא וְאִיבְעִית אִימָא רֹכֵב עַל כְּרוֹב קַל שְׁלו וְשֵׁט בְּשִׁמוּנָה עֲשָׂר אֲלֵף עוֹלָמוֹת שְׁנָאֵמֶר רַבָּא אֱלֹהִים
רְבוּתִים אֲלֵפִי שְׁנָאֵן אֵל תִּקְרִי שְׁנָאֵן אֲלֵא שְׁאִינֵן וְאִיבְעִית אִימָא יוֹשֵׁב וְשׁוֹמֵעַ שִׁירָה מִפִּי חַיּוֹת שְׁנָאֵמֶר יוֹמָם יִצְוֶה ה' חֲסִדוֹ וּבְלִילָה שִׁירוּ עָמִי.

ה) בשבח לימוד התורה

אֵמֶר רַבִּי לִוִּי כָּל הַפּוֹסֵק מִדְּבַר תּוֹרָה וְעוֹסֵק בְּדַבְרֵי שִׁיחָה מְאֻכְלִין לוֹ גַּחְלִי רְתֵמִים שְׁנָאֵמֶר הַקּוֹטְפִים מְלִיזִת עָלֵי שִׁיחַ וְשׁוֹרֵשׁ רְתֵמִים לְחֻמָּם
אֵמֶר רִישׁ לְקִישׁ כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה בְּלִילָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מוֹשֵׁף עָלָיו חוּט שֶׁל חֶסֶד בְּיוֹם
שְׁנָאֵמֶר יוֹמָם יִצְוֶה ה' חֲסִדוֹ וּבְלִילָה שִׁירוּ עָמִי מַה טַעַם יוֹמָם יִצְוֶה ה' חֲסִדוֹ מִשּׁוּם דְּבְלִילָה שִׁירוּ עָמִי.
אֵיכָא דְאֵמְרֵי אֵמֶר רִישׁ לְקִישׁ כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה בְּעוֹלָם הַזֶּה הַדּוּמָה לְלִילָה
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מוֹשֵׁף עָלָיו חוּט שֶׁל חֶסֶד בְּעוֹלָם הַבָּא הַדּוּמָה לְיוֹם שְׁנָאֵמֶר יוֹמָם יִצְוֶה ה' חֲסִדוֹ [וגו'].

(ו) יום הדין - בין ישראל לאומות העולם

אמר רב יהודה אמר שמואל מאי דכתיב ותעשה אדם כדגי היס כרמש לא מושל בו למה נמשלו בני אדם כדגי היס לומר לך מה דגים שבים כיון שעולין לבשר מיד מתים אף בני אדם כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצוות מיד מתים דבר אחר מה דגים שבים כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים כך בני אדם כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים.

איבעית אימא בעולם הזה ואיבעית אימא לעולם הבא

איבעית אימא בעולם הזה כדרי חנינא דאמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים שנאמר צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם.

ואיבעית אימא לעולם הבא כדרי שמעון בן לקיש דאמר רבי שמעון בן לקיש אין גיהנם לעתיד לבא

אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה ומקדיר רשעים נידונין בה וצדיקים מתרפאין בה

רשעים נידונין בה דכתיב [כי] הנה היום בא בוער כתנור והיו כל ידים וכל עושה רשעה קש ולהט אותם היום הבא אמר ה' צבאות אשר לא יעזוב

להם שורש וענף לא שורש בעולם הזה ולא ענף לעולם הבא.

צדיקים מתרפאין בה דכתיב ורחח להם יראי שמי שמי צדקה ומרפא בכנפיה וגו' ולא עוד אלא שמתעדינן בה שנאמר ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק.

דבר אחר מה דגים שבים כל הגדול מחבירו בולע את חבירו אף בני אדם אלמלא מוראה של מלכות כל הגדול מחבירו בולע את חבירו

והיינו דתנן רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו.

רב חנינא בר פפא רמי קתיב שדי לא מצאנוהו שגיא כח וקתיב גדול אדונינו ורב כח וקתיב ימינך ה' נאדרי בכח

לא קשיא כאן בשעת הדין כאן בשעת מלחמה.

רבי חמא ברבי חנינא רמי קתיב חיימה אין לי וקתיב נוקם ה' ובעל חיימה לא קשיא כאן בישראל כאן באומות העולם

רב חנינא בר פפא אמר חיימה אין לי שכבר נשבעתי מי יתנני שלא נשבעתי אהיה שמיר ושיית וגו'.

והיינו דאמר רבי אלכסנדר מאי דכתיב והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים אבקש ממי

אמר הקדוש ברוך הוא אבקש בניגני שלהם אם יש להם זכות אפדים ואם לאו אשמידם.

והיינו דאמר רבא מאי דכתיב אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להן שוע אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל

כשאני דן את ישראל אני דן אותם באומות העולם דכתיב עזה עזה אשימנה וגו' אלא אני נפרע מהן כפיד של תרנגולת.

דבר אחר אפילו אין ישראל עושין מצוה לפני כי אם מעט כפיד של תרנגולין שמנקרין באשפה אני מצרפן לחשבון גדול

[שנאמר אם בפידו] להן שוע [דבר אחר] בשכר שמשוועין לפני אני מושיע אותם.

והיינו דאמר רבי אבא מאי דכתיב ואנכי אפדים והמה דברו עלי כזבים

אני אמרתי אפדים בממונם בעולם הזה כדי שיזכו לעולם הבא והמה דברו עלי כזבים.

והיינו דאמר רב פפי משמיה דרבא מאי דכתיב ואני יסרתי חזקתי וזועותם ואלי יחשבו רע

אמר הקדוש ברוך הוא אני אמרתי איסרם ביסורין בעולם הזה כדי שיחזקו ורועותם לעולם הבא ואלי יחשבו רע.

משתבח להו רבי אבהו למיני ברב ספרא דאדם גדול הוא שבקו ליה מיכסא דתליסר שנין יומא חד אשכחוהו

אמרו ליה קתיב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם

מאן דאית ליה סיסיא ברחמיה מסיק ליה אישתיק ולא אמר להו ולא מידי רמו ליה סודרא בצואריה וקא מצערו ליה.

אתא רבי אבהו אשכחניהו אמר להו אמאי מצעריתו ליה אמרו ליה ולאו אמרת לן דאדם גדול הוא [ולא ידע למימר לן פירושא דהאי פסוקא]

אמר להו אימר דאמרי לכו בתנאי בקראי מי אמרי לכו.

אמרו ליה מאי שנא אתון דיציתון אמר להו אנו דשכיחנן גביכון רמינן אנפשינן ומעיינן אינהו לא מעייני.

אמרו ליה לימא לן את אמר להו אמשול לכם משל למה הדבר דומה

לאדם שנושה משני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת.

אמר רבי אבא בר כהנא מאי דכתיב חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע

אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם חולין הוא מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע.

ולא והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע בצדיק שאינו גמור.

אבל בצדיק גמור לא והכתיב וממקדשי תחלו ותני רב יוסף אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי

אלו בני אדם שקיימו את התורה מאלף ועד תי"ו התם נמי כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו הוו להו כצדיקים שאינן גמורים.

רב פפא רמי כתיב אל זעם בכל יום וכתיב לפני זעמו מי יעמוד לא קשיא כאן ביחיד כאן בצבור.

תנו רבנן אל זעם בכל יום וכמה זעמו רגע וכמה רגע אחת מחמש ריבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה בשעה זו היא רגע

ואין כל בריה יכולה לכוין אותה רגע חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה וידע דעת עליון אפשר דעת בהמתו לא הוה ידע דעת עליון מי הוה ידע.

מאי דעת בהמתו לא הוה ידע בעידנא דחזו ליה דהוה רכיב אחמריה אמרו ליה מאי טעמא לא רכבתא אסוקיא אמר להו ברטיבא שדאי ליה

מיד ותאמר האתון הלא אנכי אתונך אמר לה לטעינא בעלמא.

אמרה ליה אשר רכבת עלי אמר לה אקראי בעלמא אמרה ליה מעודך ועד היום הזה ולא עוד אלא שאני עושה לך רכיבות ביום ואישיות בלילה

כתיב הכא והספן הספנתי וכתיב התם ותהי לו סוכנת.

אלא מאי וידע דעת עליון שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה והיינו דקאמר להו נביא עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך

מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים ועד הגלגל למען דעת צדקות ה'.

אמר רבי אלעזר אמר להו הקדוש ברוך הוא לישראל עמי ראו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא פעסתי עליכם כל אותן הימים שאם פעסתי

עליכם לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט והיינו דקאמר ליה בלעם בלק מה אקב לא קבה אל ומה זעם לא זעם ה'.

וכמה זעמו רגע וכמה רגע אמר אמיתא רבינא רגע כמימריה ומנלו דרגע הוה ריתחיה דכתיב כי רגע באפו חיים ברצונו ואיבעית

אימא מהכא חבי כמעט רגע עד יעבור זעם.

אימת רתח אמר אבבי בתלת שעי קמיתא כי חיורא כרבלתא דתרנגולא כל שעתא ושעתא מחוור חיורא כל שעתא אית ביה סוריניקי סומקי

ההיא שעתא לית ביה סוריניקי סומקי.

רבי יהושע בן לוי הוה מצער ליה ההוא מינא [בקרוא יומא חד] נקט תרנגולא [ואוקמיה בין כרעיה דערסא] ועיין ביה סבר כי מטא ההיא

שעתא אלטייה כי מטא ההיא שעתא נימנם.

אמר שמע מינה לאו אורח ארעא למיעבד הכי [ורחמיו על כל מעשיו כתיב] וכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב.

תנא משמיה דרבי מאיר בשעה שהמלכים מניחין כתריהו בראשיהו ומשתחוין לחמה מיד כועס [הקדוש ברוך הוא] אמר רב יוסף לא ליצלי

איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמיתא דיומא ביומא קמא דריש שתא ביחיד דלמא כיון דמפקיד דינא דלמא מעיני בעובדיה ודחפו ליה

מידחי.

אי הכי דצבור נמי דצבור נפישא זכותיה אי הכי דיחיד דצפרא נמי לא כיון דאיכא צבורא דקא מצלו לא קא מדחי.

והא אמרת שלש ראשונות הקדוש ברוך הוא יושב ועוסק בתורה איפוך.

ואיבעית אימא לעולם לא תיפוך תורה דכתיב בה אמת דכתיב אמת קנה ואל תמכור אין הקדוש ברוך הוא עושה לפניו משורת הדין

דין דלא כתיב ביה אמת הקדוש ברוך הוא עושה לפניו משורת הדין.

ז) מימרות דריב"ל - עולם הזה ועולם הבא יום מעיד טרם בעגל סימן.

גופא אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב אשר אנכי מצוה היום לעשותם היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולא היום ליטול שכן.

אמר רבי יהושע בן לוי כל מצות שישראל עושין בעולם הזה באות ומעידות אותם לעולם הבא שנאמר ותנו עידיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו

אמת ותנו עידיהם ויצדקו אלו ישראל וישמעו ויאמרו אמת אלו אומות העולם.

ואמר רבי יהושע בן לוי כל מצות שישראל עושין בעולם הזה באות וטורפות אותם לאומות העולם לעולם הבא על פניהם שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים נגד העמים לא נאמר אלא לעיני העמים מלמד שבאות וטורפות לאומות העולם על פניהם לעולם הבא.

(ח) חטא ותשובה - העגל ודוד

ואמר רבי יהושע בן לוי לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנאמר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים וגו'. והיינו דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי לא דוד ראוי לאותו מעשה ולא ישראל ראוי לאותו מעשה.

ולא ישראל ראוי לאותו מעשה דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים אלא למה עשו לומר לך שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד ואם חטאו צבור אומרים (לו כלך) אצל צבור. וצריכא דאי אשמועינן יחיד משום דלא מפרסם חטאיה אבל צבור דמפרסם חטאיהו אימא לא ואי אשמועינן צבור משום דנפיש רחמייהו אבל יחיד דלא אלימא זכותיה אימא לא צריכא.

והיינו דרבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן מאי דכתיב נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על נאם דוד בן ישי שהקים עולה של תשובה. ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן כל העושה מצוה אחת בעולם הזה מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא שנאמר והלך לפניך צדקך וכבוד ה' יאסףך וכל העובר עבירה אחת מלפפתו ומוליכתו ליום הדין שנאמר ילפתו ארחות דרכם וגו'. רבי אלעזר אומר קשורה בו ככלב שנאמר ולא שמע אליה לשפב אצלה להיות עמה לשפב אצלה בעולם הזה להיות עמה בעולם הבא.

(ט) מימרא דר"ל - ההולדה כתוצאת החטא (ו)

אמר ריש לקיש בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא הן לא חטאו אנו לא באנו לעולם שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם חבלתם מעשיכם אבן פאדס תמותון וגו'.

למימרא דאי לא חטאו לא הוו מולדו והכתיב ואתם פרו ורבו עד סיני בסיני נמי קתיב לך אמור להם שובו לכם לאהליכם לשמחת עונה. והכתיב למען ייטב להם ולבניהם וגו' לאותן העומדים על הר סיני.

והאמר ריש לקיש מאי דכתיב זה ספר תולדות אדם וגו' וכי ספר היה לו לאדם הראשון מלמד שהראה לו הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו אמר ולי מה יקרו רעיך אל [וגו']. ואמר רבי יוסי אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף שנאמר [כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף] כי רוח מלפני יצטוף ונשמות אני עשיתי. לא תימא אנו לא באנו לעולם אלא כדי שלא באנו לעולם למימרא דאי לא חטאו לא הוו מייתי והכתיב פרשת יבמות ופרשת נחלות. על תנאי ומי קתיבי קראי על תנאי אין דהכי אמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו.

(י) היעד בקבלת התורה - לטובת ישראל

מיתבי מי יתן והיה לבבם זה להם לבטל מהם מלאך המות אי אפשר שכבר נגזרה גזרה.

הא לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהן שנאמר למען ייטב להם ולבניהם עד עולם.

הוא דאמר כי האי תנא דתניא

רבי יוסי אומר לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהן

שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליז כלכם חבלתם מעשיכם אכן באדם תמותון.

ורבי יוסי נמי הכתיב למען ייטב להם ולבניהם עד עולם טובה הוא דהויא הא מיתה איכא (רבי יוסי) אמר לך כיון דליכא מיתה אין לך טובה גדולה מזו.

ותנא קמא נמי הכתיב אכן באדם תמותון מאי מיתה עניות

דאמר מר ארבעה חסובים כמתים אלו הן עני סומא ומצורע ומי שאין לו בנים.

עני דכתיב כי מתו כל האנשים ומאן נינהו דתן ואבירם ומי מתו מיהוי הוו אלא שירדו מנקסיהם.

סומא דכתיב במחשכים הושיבני כמתי עולם

מצורע דכתיב אל נא תהי כמת

ומי שאין לו בנים דכתיב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי.

(יא) כיום התורה - שליטת ישראל על עצמם

תנו רבנן אם בחקתי תלכו אין אם אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר לו עמי שומע לי [וגו'] כמעט אויביהם אכניע

ואומר לו הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגו' ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך וגו'.

תנו רבנן מי יתן והיה לבבם זה להם אמר להן משה לישראל

כפויי טובה בני כפויי טובה בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל מי יתן והיה לבבם זה להם היה להם לומר תן אתה.

כפויי טובה דכתיב ונפשנו קצה בלחם הקלוקל בני כפויי טובה דכתיב האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל.

אף משה רבינו לא רמזה להן לישראל אלא לאחר ארבעים שנה שנאמר ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה

וכתיב ולא נתן ה' לכם לב וגו' אמר רבה שמע מינה לא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין.

אמר רבי יוחנן משום רבי בנאה מאי דכתיב אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור

אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים יצרים מסור בידם ואין הם מסורים ביד יצרים

שנאמר אשריכם זורעי על כל מים

ואין זריעה אלא צדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד

ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים.

משלחי רגל השור והחמור תנא דבי אליהו לעולם ישם אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי.